

Rules of Good Faith and Fair Behavior in Contracts; In Iranian Jurisprudence and Law with a Comparative Study of European Union Law

Esmail.Salehi¹, Seyyed Pedram Khandani^{2*}, Abbas Pahlevanzade³

1. PhD student in private law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran.

2. Assistant Professor Department of Private Law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran.

3. Assistant Professor Department of Private Law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 1-17

Article history:

Received: 21 Apr 2023

Edition: 20 Jun 2023

Accepted: 19 Aug 2023

Published online: 1 Sep 2023

Keywords:

good faith, fair treatment, bad faith, profit seeking, contracts.

Corresponding Author:

Seyyed Pedram Khandani

Address:

Iran, Karaj, Islamic Azad University, Karaj Branch, Department of Private Law.

Orchid Code:

0000-0002-2676-1348

Tel:

026-34182590

Email:

Dr.khandani@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: The principle of good faith and fair behavior is one of the important moral and legal principles. The purpose of this article is to examine the rules of good faith and fair behavior in contracts in Iranian jurisprudence and law and European Union law.

Materials and methods: This article is descriptive and analytical. The materials and data are also qualitative and data collection has been used.

Ethical considerations: In this article, the originality of the texts, honesty and trustworthiness are observed.

Finding: In the laws of the European Union, the principle of good faith and fair treatment is clearly stated. In Iran's legal system, the term "good faith" is not used in the civil law, but in laws such as the civil liability law approved in 1339 and the e-commerce law of 1382 and Iran's trade law, this term is implicitly used. In Shia jurisprudence, there are reasons that emphasize the necessity of honesty and correctness in contracts, including commercial contracts.

Conclusion: In European Union law, good faith and fair dealing in contracts are explicitly recognized. The scope and function of good faith in Iran's law has been more prominent in the pre-contract periods and it is formed based on the will between the parties to the transaction and the intent to create contractual obligations. So that the issue of the functional domain of goodwill in Iranian law is related to intention.

Cite this article as:

Salehi E, Khandani SP, Pahlevanzade A. Rules of Good Faith and Fair Behavior in Contracts; In Iranian Jurisprudence and Law with a Comparative Study of European Union Law. *Economic Jurisprudence Studies*. 2023.

قواعد حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها؛ در فقه و حقوق ایران با مطالعه تطبیقی حقوق اتحادیه اروپایی

اسماعیل صالحی^۱، سیدپدرام خندانی^{۲*}، عباس پهلوانزاده^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق خصوصی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

۳. استادیار گروه حقوق خصوصی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: اصل حسن نیت و رفتار منصفانه، یکی از اصول مهم اخلاقی و حقوقی است. هدف مقاله حاضر بررسی قواعد حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها در فقه و حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپایی است.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است. مواد و داده‌ها کیفی است و در گردآوری مطالب و داده‌ها از روش فیش‌برداری استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: در حقوق اتحادیه اروپایی، اصل حسن نیت و رفتار منصفانه به‌صراحت بیان شده است. در نظام حقوقی ایران، اصطلاح حسن نیت در قانون مدنی به‌کار نرفته است، اما در قوانینی مانند قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ و قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ و قانون تجارت ایران، این اصطلاح به‌صورت ضمنی به‌کار رفته است. در فقه شیعه دلایلی وجود دارد که بر ضرورت رعایت صداقت و درستی در قراردادها از جمله قراردادهای تجاری تأکید دارد.

نتیجه‌گیری: در حقوق اتحادیه اروپایی حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها به‌صراحت مورد تأیید قرار گرفته است. قلمرو و کارکرد حسن نیت در حقوق ایران در دوره‌های پیش‌قراردادی نمود بیشتری داشته است و بر اساس اراده بین طرفین معامله و قصد و نیت در جهت ایجاد تعهدات قراردادی شکل می‌گیرد. به‌طوری‌که موضوع قلمرو کارکردی حسن نیت در حقوق ایران مربوط به قصد است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱-۱۷

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۲/۱

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۳/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۵/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۶/۱۰

واژگان کلیدی:

حسن نیت، رفتار منصفانه، سوءنیت، سودجویی، قراردادها.

نویسنده مسئول:

سیدپدرام خندانی

آدرس پستی:

ایران، کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرج، گروه حقوق خصوصی.

کد ارکید:

0000-0002-2676-1348

تلفن

۰۲۶-۳۴۱۸۲۵۹۰

پست الکترونیک:

Dr.khandani@gmail.com

۱. مقدمه

می‌برند و کسانی متضرر می‌شوند که با صداقت و بدون سوءنیت در قرارداد شرکت می‌کنند. بررسی ابعاد و پیامدهای این اصول اخلاقی و حقوقی از هر لحاظ نیاز به پژوهش دارد. با هدف حل این معضل که دلیل تمایز این پژوهش با دیگر پژوهش‌هاست با روش‌های توصیفی، تحلیلی و تطبیقی و واکاوی حقوقی، اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها با مطالعه تطبیقی حقوق اتحادیه اروپایی بررسی شده است. با بررسی تبیینی که در بعضی مقررات این نظام‌های حقوقی وجود دارد می‌توان به راه‌حل‌هایی دست یافت تا قراردادها به دور از تدلیس و خدعه و تقلب و تبانی باشد و اشخاص بتوانند با آرامش خیال و با لحاظ منافع طرفین در قراردادها شرکت بدون دغدغه داشته باشند. مهدی علیزاده، در مقاله‌ای، مبانی اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها را مورد بررسی قرار داده است. بر اساس نتایج مقاله مورد اشاره، ضرورت رعایت «حسن نیت و رفتار منصفانه» در قراردادها، اصلی مهم در جهت ایجاد اهدافی مانند بررسی چگونگی تهیه و تنظیم شروط قراردادها، برقراری تعادل و توازن در رفتار طرف‌های قرارداد، توجه به دگرگونی عصر حاضر در ایجاد، انعقاد و تفسیر قراردادها، تغییر شرایط قراردادی و حمایت از «حقوق مصرف‌کنندگان» در قبال «قرارداد استاندارد»، جایگاه ویژه‌ای در حقوق قراردادها و همچنین معاملات قراردادی بین‌المللی یافته است. به گونه‌ای که در حقوق داخلی کشورهای متعدد و اسناد بین‌المللی مطرح شده است و مورد نظریه‌پردازی قرار گرفته است و تلاش شده است تا به‌طور صریح یا ضمنی در تنظیم شروط قراردادها و تصمیمات دادگاه‌ها تأثیرگذار باشد (علیزاده، ۱۳۸۴).

در حقوق قراردادها، شرط ضمنی حسن نیت و رفتار منصفانه، پیش‌فرضی عمومی در قراردادها تلقی می‌شود که به‌موجب آن طرفین یک قرارداد، برخوردی صادقانه و منصفانه و بر اساس حسن نیت با یکدیگر خواهند داشت؛ که در نتیجه برای بهره‌مندی از حقوق قراردادی خود، به حقوق طرف مقابل تجاوز نمی‌کنند. حسن نیت در انواع مختلفی از قراردادها به‌صورت شرط ضمنی درج می‌شود تا ایفای تعهدات و تکالیف قراردادی را تقویت کند. لازمه هر قراردادی از نظر اخلاقی و حقوقی، داشتن حسن نیت و منصفانه بودن رفتاری است که در تمامی مراحل آن از مذاکره تا اجرا باید وجود داشته باشد. یکی از آسیب‌ها و ناهنجاری‌هایی که مسئله است و اغلب مشاهده می‌شود، بی‌توجهی به این اصول است که اعتبار قراردادها را تحت‌الشعاع قرار داده است و لطمات‌روحي، عاطفی و اقتصادی برای طرفین قرارداد ایجاد کرده است. شواهد این مشکل قراردادی، حجم زیاد پرونده‌ها در محاکم است که در بعضی موارد هم شاهد بی‌نظمی اقتصادی در سطح کلان در جامعه هستیم که ساعت‌ها وقت دادگاه‌ها را به خود اختصاص داده است. خلأ توجه جدی جامعه‌شناسان و حقوق‌دانان در چاره‌اندیشی و قانون‌گذاری در قاعده‌مند کردن این اصول به‌شدت احساس می‌شود. در این زمینه اگرچه پژوهش‌های زیادی صورت گرفته است؛ اما هیچ‌کدام تا کنون نتوانسته است مشکل را به‌درستی حل کند و همواره این خلأ و شکاف پژوهشی هم احساس می‌شود. رعایت اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها باید مورد توجه قرار بگیرد و این دغدغه وجود دارد که اگر در قراردادها حسن نیت نباشد سودجویان نفع

اختلافات و طرح دعوا و در نهایت افزایش حس اعتماد در قراردادها و امنیت اقتصادی و اجتماعی را به دنبال داشته باشد. که تحقق آن‌ها منوط به شناسایی قاعده حسن نیت و رفتار منصفانه به عنوان یکی از قواعد عمومی قراردادها از سوی حقوق دانان و قانون گذار است تا آن را اساس و مبنای همه اعمال و روابط حقوقی قرار بدهند. در مقاله حاضر به بررسی این سوال پرداخته می‌شود که قواعد حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها؛ در فقه و حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپایی چه جایگاهی دارد؟ فرضیه مقاله نیز بدین شکل مطرح شده است که «حسن نیت و رفتار منصفانه در فقه مورد توجه قرار گرفته است اما در حقوق ایران به صراحت بیان نشده است و در حقوق کشورهای اتحادیه اروپایی به صراحت پذیرفته شده است». با توجه به سوابق مورد اشاره، بررسی سوال و فرضیه مطرح شده نوآوری مقاله حاضر است.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است. داده‌ها به صورت کیفی است و از روش فیش برداری در گردآوری مطالب استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت داری رعایت شده است.

منصور امینی و یحیی ابراهیمی نیز در مقاله‌ای، حسن نیت در قراردادها را از نظریه تا عمل با نگاهی به موضوع در نظام حقوقی کامن‌لا بررسی کرده‌اند. در کشورهای گروه حقوق کامن‌لا و به ویژه حقوق ایالات متحده در قانون یکنواخت بازرگانی، «شرح جدید حقوق» درباره قراردادها و رویه قضایی آن نیز نفوذ قابل توجهی داشته است. البته چنان‌که در حقوق آمریکا نیز طبق ماده ۲۰۳-۱ قانون یکنواخت بازرگانی، حسن نیت فقط در مرحله اجرای قرارداد و اعمال حقوق ناشی از آن لازم‌الرعایه است؛ در حالی که در بسیاری از کشورها حقوق مکتوب این اصل نه تنها در رابطه با اجرای تعهدات قراردادی، بلکه در خصوص مذاکرات پیش از قرارداد، تشکیل قرارداد و تفسیر آن نیز جریان دارد (امینی و ابراهیمی، ۱۳۹۰). محمد کریمی، جواد کاشانی و مجیدرضا عرب احمدی، در مقاله‌ای، نقش حسن نیت در جلوگیری از رفتار فرصت طلبانه در حقوق قراردادها را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج مقاله مورد اشاره نشان می‌دهد که تکلیف به رعایت حسن نیت تأثیر مهمی در جلوگیری از رفتار فرصت طلبانه دارد و از این جهت لازم است که در قالب حقوق قراردادهای هر نظام حقوقی به آن توجه شود (کریمی و دیگران، ۱۴۰۰). این پژوهش با ارائه راه‌کارهایی به قانون‌گذار و هم‌چنین به طرفین درگیر می‌تواند تأثیر مثبتی در حل این معضل داشته باشد تا هم جامعه‌شناسان و حقوق دانان به فکر چاره‌اندیشی باشند و هم قانون‌گذار در پی اتخاذ سیاست‌های تقنینی و اجرایی برای رفع مشکل آن باشد و هم طرفین قرارداد با تمسک به حسن نیت و با رعایت مقررات حقوقی و با آشنایی به مقررات نظام حقوقی اتحادیه اروپایی، کاهش دغدغه‌ها، هزینه دادرسی و هزینه دستگاه قضایی و هم‌چنین کاهش

۴. یافته‌ها

بگیرد؛ حتی گفتار و رفتار و کردار غیر قراردادی، را هم شامل بشود (ماک، ۱۹۳۸، ۳۸۵).

برخی در تعریف حسن نیت و رفتار منصفانه گفته‌اند که این دو اصطلاح از مفاهیم مبهم هستند (بیانکا و بونل، ۱۳۷۴، ج ۱، ۱۱۴). برخی گفته‌اند تعریف آن ناممکن است و این دو اصطلاح از مفاهیم ذهنی و انتزاعی است (پل جی، ۱۹۹۹، ۳۳۴). «بعضی حسن نیت را اصلی بنیادین می‌دانند که از قاعده لزوم وفای به عهد و دیگر قواعد حقوقی که با صداقت و انصاف در ارتباط هستند، گرفته شده است» (کانر، ۱۹۹۰، ۱۰۲). «برخی معتقدند که حسن نیت در بازرگانی بین‌المللی، باید با مراجعه به استانداردهای متعارف و معقول تعریف شود. معقول چیزی است که در عرف تجاری قابل قبول باشد» (شلائی چتریم، ۱۹۹۸، ۶۸-۵۹). به عقیده برخی از صاحب‌نظران، «حسن نیت مقوله‌ای ذهنی، کیفی و مبهم بوده و تعریف آن امری دشوار است» (تتلی، ۲۰۰۴، ۷).

حسن نیت اکنون به یک قاعده نوشته‌شده تبدیل شده است و در اکثر قوانین کشورهای اروپایی حداقل در قالب یک ماده قانونی متجلی است (ماک، ۱۹۳۸، ۳۸۵). حسن نیت در حقوق فرانسه، حقوق سوئیس، آلمان و انگلیس مطرح شده است. حسن نیت در حقوق ایران معمولاً با رفتار منصفانه همراه است. با آنکه قانون مدنی فرانسه نخستین جایگاه قانونی حسن نیت است و قانون مدنی ایران نیز متأثر از آن؛ اما در نوشته‌های حقوقی ایران مورد توجه قرار نگرفته است.

حسن نیت و رفتار منصفانه در مراحل مختلف قرارداد موضوعیت دارد. در مرحله پیش از تشکیل قرارداد، طرفین مذاکره می‌کنند. در این مرحله متعاقدان باید

در حقوق اتحادیه اروپایی، اصل حسن نیت و رفتار منصفانه به‌صراحت بیان شده است. در نظام حقوقی ایران، اصطلاح حسن نیت در قانون مدنی به‌کار نرفته، اما در قوانینی مانند قانون مسؤولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ و قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ و قانون تجارت ایران، این اصطلاح به‌صورت ضمنی به‌کار رفته است. در فقه شیعه دلایلی وجود دارد که بر ضرورت رعایت صداقت و درستی در قراردادها از جمله قراردادهای تجاری تأکید دارد.

۵. بحث

در این بخش مفاهیم مورد بررسی در تحقیق و یافته‌ها تبیین می‌شود.

۱.۵. مفهوم حسن نیت و رفتار منصفانه

حسن نیت از الزامات درونی شخص است که جنبه اخلاقی و وجدانی دارد و در عالم خارج به‌صورت ضمنی و صریح در گفتار، کردار و رفتار و همچنین در اعمال حقوقی از جمله قراردادها باید ظهور و بروز کند، مشروط بر اینکه قصد و نیت، نیک باشد نه بد، و جنبه سود یک‌طرفه نداشته باشد. بنابراین حسن نیت و رفتار منصفانه به‌عنوان یک قاعده الزام‌آور در کلیه اعمال حقوقی و اخلاقی، به‌نحوی باید باشد که مورد حمایت قانون و عموم مردم باشد و هیچ وجدان سالمی آن را نکوهش نکند. اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها را می‌توان به‌عنوان یک ماده قانونی، مورد تصویب قانون‌گذار قرار بگیرد و به‌عنوان یک قاعده، مبنای اساسی همه اعمال حقوقی قرار

اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در هنگام بروز اختلافات و ابهامات، این مرحله از فرآیند قرارداد، که تفسیر آن است مورد استفاده قرار می‌گیرد که باید با حسن نیت انجام گیرد. زیرا در اینجا هم شخص مغرض بی حسن نیت می‌تواند تفسیر سوء کند و قرارداد را در جهت منافع یک‌طرف، به ناحق تغییر بدهد.

۲.۵. حسن نیت و رفتار منصفانه در مبانی فقه

در این قسمت ابتدا حسن نیت و رفتار منصفانه در مبانی فقه و در نهایت قاعده لاضرر به‌عنوان یکی از قواعد فقهی در این خصوص بررسی می‌شود. «رعایت اصول و ارزش‌های انسانی و اخلاقی و پای‌بندی به اموری هم‌چون وفای به عهد، رعایت صداقت و درستی، انصاف، بیان کامل حقایق و دوری از هر گونه فریب و تدلیس، در قلمرو قراردادها از مسلمات و ضروریات دین اسلام بوده است که در آیات قرآن کریم و روایات، به‌صورت ایجابی یا سلبی مورد تأکید قرار گرفته است. واژه «نیت» در قرآن کریم استعمال نشده است، اما در کلمه «شاکله» در آیه شریفه قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ به‌معنای نیت تفسیر شده است» (حر عاملی، ۱۴۰۷، ج ۱۲، ۹۷۱). «واژه حسن نیت به‌صورت ترکیبی در هیچ آیه‌ای از آیات قرآن-کریم به‌کار نرفته است؛ اما کلمه‌های احسان، حُسن، انصاف، صدق، برّ، خیر و معروف از جمله واژه‌هایی هستند که به‌نحوی متضمن حسن نیت یا معانی مرتبط با آن مفاهیم تلقی می‌گردند و این بیانگر این حقیقت هستند که رعایت صداقت و درست‌کاری در مناسبات انسان‌ها یک ارزش اخلاقی است و نبود

با نهایت سلامت و دقت، رفتار کنند(ووی، ۱۹۸۴، ۱۳). در مرحله مذاکرات قراردادی، ارائه اطلاعات، هم باید با حسن نیت و صداقت باشد و هم طرفین باید امین اطلاعات در تبادل باشند و از افشای آن پرهیز کنند و به منافع یکدیگر احترام بگذارند. رعایت حسن نیت و رفتار منصفانه در مرحله پیش قرارداد دارای اهمیت خاص خود است که توجه به آن از ضرورت-های اخلاق، فقه و حقوق است.

در مرحله انعقاد قرارداد، لزوم رعایت حسن نیت و رفتار منصفانه ضروری است؛ زیرا اجرای آن را تسهیل می‌کند. مطابق بند یک ماده ۱۰۲ اصول حقوق اروپایی قراردادها: «طرفین در انعقاد قرارداد و تعیین محتوای آن آزادند؛ مشروط بر اینکه اقتضانات حسن نیت و معامله منصفانه و قواعد آمرانه مقرر، به‌وسیله این اصول را رعایت نمایند».

از مراحل مهم و اساسی قرارداد، مرحله اجرای آن است که رضایت طرفین منحصر به اجرای صحیح آن است. در اینجا است که حسن نیت خودش را با رفتار منصفانه در عمل نشان می‌دهد. به عقیده یکی از استادان حقوق، رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد را می‌توان از لوازم عرفی آن دانست (صفائی، ۱۳۸۵، ج ۲، ۱۶۰). در اجرای قرارداد، هر متعهدی باید در اجرای تعهداتش، مانند «پدر خوب خانواده»، رفتار نماید و این رفتار دو جانبه باید طرفین قرارداد، هر دو، اعمال و اجرا کنند؛ بنابراین صداقت و درستی در اجرای قرارداد، یک امر طرفینی است.

«در حقوق موضوعه هلند، در بند اول آن، یکی از کارکردهای حسن نیت را مقرر داشته که: همه قراردادهای باید مطابق با حسن نیت تفسیر شوند» (سیمائی صراف، ۱۳۸۴، ۸۴). علاوه بر این،

است. مطابق این آیه لازم است وصیت‌کننده در حدود منطق و عرف عقلایی و بدون اجحاف و سوءنیت عمل کند. هم‌چنین، در مورد نحوه اجرای طلاق مقید به- معروف شده است که بیانگر اجرای با حسن نیت و منع سوءاستفاده نامناسب از اجرای حق از طرف زوج به زوجه‌اش است. بنابراین، امری که جامعه با آن مأنوس است و افکار عمومی آن را می‌پسندد. از آنجا که اسلام بر اساس فطرت و عقل بنا شده است، پس آنچه عقل سلیم و فطرت انسان‌ها آن را بپسندند، با فضائل اخلاقی منافاتی نداشته باشد، در اسلام معروف شناخته می‌شود. بدون تردید، چنین امری ملازم با حسن نیت است» (علیزاده، ۱۳۸۴: ۹۵).

روایات متعددی نیز بر حسن نیت و رفتار منصفانه دلالت دارد. در یکی از روایت پیامبر نقل شده است که «هنگامی که خرید و فروش می‌کنی، نیک عمل کن و نیرنگ نزن» (حر عاملی، ۱۴۰۷، ج ۱۲، ۲۸۷). این روایت که از پیامبرگرمی اسلام است خطاب به زینب عطاره (عطرفروش) است که امر می‌کند در خرید و فروش، نیک عمل کند و مبنای هشدار به طرفین قرارداد است که رعایت آن الزامی است. اگرچه «إذا بعت» به زمان انعقاد معامله گفته شده است؛ اما در مفهوم عام بدین معنا است که در رفتار و گفتار طرف‌های قرارداد در تمامی مراحل آن وجود داشته باشد. هم‌چنین عبارت «لاتغشی» بیان می‌کند که معامله‌کننده نباید با حیله و نیرنگ، طرف دیگر را بفریبد. غش چند معنی دارد از جمله: «فریب دادن»، «خیانت کردن» (فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۷، ۳۴۰)؛ اطلاق آن، هر قسم از فریب‌کاری و نیرنگ را در بر می‌گیرد؛ اما معنی اصطلاحی فقهی آن، «معمولاً به شیوه خاصی از نیرنگ که مخلوط یا ممزوج کردن

حسن نیت و قصد اضرار به دیگران در اجرای حقوق ممنوع می‌باشد» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۳، ۲۳۰).

یکی از آیاتی که بر الزام به ایفای حسن نیت دلالت دارد، آیه ۱ سوره مائده است. در این آیه آمده است: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید به عهد خود پایبند باشید». «آیه شریفه مؤمنان را به وفای به عهد و پیمان فرا می‌خواند. بدون تردید وفای به عهد نماد واقعی رعایت صداقت و درست‌کاری و به تعبیر گویاتر بیانگر حسن نیت است. به نظر می‌رسد با تدبیر و تأمل در مبانی این آیه می‌توان فهمید که مقصود از وفای به عهد علاوه بر رعایت لزوم در قراردادهای، بیانگر این مفهوم است که باید تمام مفاد قرارداد با نهایت صداقت و راستی و حسن نیت انجام شود» (حر عاملی، ۱۴۰۷، ج ۱۱، ۳۲۱).

آیه دیگر، آیه ۱۵۲ سوره انعام است. در آیه مورد اشاره آمده است: «پیمانه و ترازو را با عدالت ایفا کنید». «این آیه شریفه، به تعیین مقدار عوض یا عوضین در قرارداد بیع، اشاره و نقش عدالت در تحقق وفای به پیمانه و اقامه وزن در آن را بیان می‌کند؛ در واقع، وزن و پیمانه‌ای در خرید و فروش اعتبار دارد که بر اساس قسط باشد. در این صورت، مفهوم مخالف آن، چنین است که اگر در پیمانه یا وزن کردن، به عدالت رفتار نشود، نتیجه چنین کاری این است که معامله‌ای غیر منصفانه و ناعادلانه که یکی از طرفین در آن متضرر و مغبون است، صورت می‌گیرد. از این‌رو، می‌توان گفت این آیه و آیات مشابه به دلالت التزامی، بر رعایت حسن نیت در اجرای تعهدات دلالت می‌کند» (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۷، ۲۱۵).

«در قرآن کریم آیات بسیاری در این خصوص به کار رفته است که یکی از موارد آن وصیت به معروف

شمار می‌آید. بر اساس قاعدهٔ لاضرر، باید بین حقوق طرفین قرارداد تعادل و برابری وجود داشته باشد و ضرری به دلیل عدم مساوات به هیچ‌یک از طرفین وارد نشود. اگرچه با توجه به شرط ضمنی موجود در قراردادها در موضوع آن، تعادل و برابر نسبی معاوضی باید وجود داشته باشد؛ اما گاهی غبن و استغلال به وجود می‌آید که ممکن است ناشی از عدم رعایت حسن نیت و رفتار منصفانه باشد. در استناد به قاعدهٔ لاضرر هر جا لزوم قرارداد، موجب ورود ضرر غیرمتعارف بشود حکم لزوم برداشته و قرارداد فسخ می‌شود. در وفای به شروط قرارداد هم، چنانچه وفا موجب ضرر بشود، حکم لزوم وفای به شرط نیز برداشته می‌شود و چنانچه ضرر، غیر متعارف باشد موجب فسخ شرط می‌شود.

۳.۵. حسن نیت و رفتار منصفانه در حقوق ایران

حقوق موضوعهٔ ایران اگرچه بیشتر مفاد آن، از حقوق کشور فرانسه گرفته شده است؛ اما ریشه در فقه و اخلاق اسلامی دارد و قواعد و ضوابط حاکم بر معاملات، دارای مبانی فقهی است که فقها ارائه کرده‌اند. از جمله نمونه‌های آن، اصل چهارم قانون اساسی است که در بیان عدم اضرار به غیر بیان کرده است: «هیچ‌کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیلهٔ اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد. این اصل از قواعد فقهی می‌باشد که با نهی از اضرار امر به درست کاری و نیک رفتاری می‌کند». هم‌چنین مادهٔ ۶۵ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «صحت وقفی که به علت اضرار دیان واقف، وقف شده است، منوط به اجازهٔ دیان است». مادهٔ ۲۱۸ قانون مدنی (اصلاحی سال ۱۳۷۰) مقرر داشته است: «هرگاه

شیئی خارج از مورد معامله با مبیع است، اطلاق می‌شود مثلاً فروش پارچهٔ سامری در سایه، غش شمرده می‌شود» (حرعاملی، ۱۴۰۷، ج ۱۲: ۳۴۲). «هشام بن حکم می‌گوید: حضرت موسی بن جعفر (ع) درحالی که سواره بود و از کنار من می‌گذشت به من گفت: یا هشام، فروش در سایهٔ غش است و غش حلال نیست. این روایت بیانگر ضرورت رعایت رفتار صادقانه و عادلانه و هم‌چنین بیانگر ضرورت پرهیز از فریب‌کاری در معامله است که دلیلی بر رعایت صداقت و عدم فریب‌کاری در قرارداد و نیز مبنایی برای لزوم رعایت حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها به شمار می‌آید» (نجفی، ۱۴۰۴، ج ۲۳، ۱۱۱).

«در روایتی از امام صادق نقل شده است که فریب کسی که به دیگری اعتماد کرده حرام است» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۷، ۱۵۳). واژهٔ غبن در کلام حضرت صادق (ع) که حکم بر حرمت دارد به معنی فریب دادن دیگری است. و مخصوص قرارداد خاص هم نیست؛ بلکه حکم عام است که شامل همهٔ قراردادها می‌شود و فریب‌کاری طرف‌های قرارداد، از جمله؛ قراردادهای تجاری است. (ج) ولایدلس... و در هنگام دادوستد نیرنگ بازی نمی‌کند. این روایت نبوی بیان می‌کند که طرف‌های قرارداد، اجازه ندارند با حيله و خدعه، دیگری را بفریبند (فراهیدی، ۱۴۱۰، ۷، ۲۲۸).

به عقیدهٔ برخی از فقیهان (نائینی، ۱۴۱۸، ج ۳، ۳۷۸)، در قاعدهٔ لاضرر، بحث حسن نیت و رفتار منصفانه قابل برداشت است. ضرر عبارت است از: از دست دادن آن چیزی است که شخص واجد آن است. به اعتقاد ایشان، عدم‌النتفع نیز در صورتی که مقتضی آن کامل شود و تمامیت یافته باشد، از مصادیق ضرر به-

در موقع عقد قرارداد بیمه داده باشد، عقد بیمه باطل و حق بیمه دریافتی قابل استرداد نیست». ماده ۹۷ این قانون نیز مقرر می‌دارد: «هرگاه بیمه‌گذار عمداً از اظهار مطالبی خودداری کند یا عمداً اظهارات کاذبه بنماید و مطالب اظهارنشده یا اظهارات کاذب طوری باشد که موضوع خطر را تغییر داده یا از اهمیت آن در نظر بیمه‌گر بکاهد، عقد بیمه باطل خواهد بود؛ حتی اگر مراتب مذکور تأثیری در وقوع حادثه نداشته باشد».

«در این صورت نه فقط وجوهی که بیمه‌گذار پرداخته است قابل استرداد نیست، بلکه بیمه‌گر حق دارد اقساط بیمه که تا آن تاریخ عقب افتاده است را نیز از بیمه‌گذار مطالبه کند. قواعد عمومی قراردادهای اقتضا دارد که بطلان عقد بیمه، موجبات عدم ترتیب هر گونه اثری را فراهم آورد؛ اما مواد مذکور به‌رغم بری الذمه نمودن بیمه‌گر، وی را مستحق حق بیمه دانسته‌اند؛ امری که چندان منطقی به نظر نمی‌رسد. در عین حال، این مواد را می‌توان چنین توجیه نمود که بیمه‌گذار به‌واسطه نداشتن صداقت و حسن نیت در اظهارات خود، می‌بایست این مجازات مدنی را متحمل شود. این عقیده با ملاحظه ماده ۹۷ قانون مذکور تقویت می‌شود. به‌موجب این ماده اگر خودداری از اظهار مطالبی یا اظهارات خلاف واقع بیمه‌گذار با سوءنیت همراه نباشد، عقد بیمه باطل نمی‌شود، بلکه در این صورت بیمه‌گر حق دارد قرارداد بیمه را فسخ کند و اضافه حق بیمه دریافتی تا تاریخ فسخ را به بیمه‌گذار مسترد دارد» (کاتوزیان و عباس‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۷۱).

«در حقوق ایران، حسن نیت دارنده اسناد تجارتي نیز از قانون تجارت قابل استنباط است. اسناد تجارتي

معلوم شود که معامله به قصد فرار از دین به‌طور صوری انجام شده باشد، آن معامله باطل است».

ماده ۷ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ مقرر می‌دارد که: «در تفسیر مقررات این قانون، باید به لزوم رعایت حسن نیت توجه شود». هم‌چنین بر اساس ماده ۷۱ قانون مذکور، «اطلاعات اعلامی و تأییدیه اطلاعات اعلامی به مصرف‌کننده باید در واسطی بادوام، روشن و صریح بوده و در زمان مناسب و با وسایل مناسب ارتباطی در مدت معین و بر اساس لزوم حسن نیت در معاملات و از جمله ضرورت رعایت افراد ناتوان و کودکان ارائه شود». اگرچه ماده مذکور در خصوص لزوم رعایت حسن نیت در مرحله انعقاد قرارداد و دوره پیش قراردادی تصریحی ندارد، اما به نظر می‌رسد که می‌توان این حکم را از اطلاق ماده مستفاد دانست.

«عقد بیمه از عقود است که حسن نیت در آن نقش به‌سزایی ایفا می‌نماید و به همین جهت، به «عقد حسن نیت» شهرت یافته است. اطلاعاتی که بیمه‌گذار به بیمه‌گر می‌دهد، مبنای انعقاد عقد بیمه قرار می‌گیرد. این اطلاعات در سندی که پیشنهاد بیمه نام دارد، به بیمه‌گذار ارائه می‌شود. با توجه به آنکه بیمه‌گر به اطلاعات ارائه‌شده توسط بیمه‌گذار اطمینان کرده و آن را اساس محاسبات خود قرار می‌دهد، حسن نیت بیمه‌گذار در دادن اطلاعات مورد نیاز و رفتار صادقانه وی برای بیمه‌گر از اهمیت بسیاری برخوردار است. به همین جهت، می‌توان «پیشنهاد بیمه» را مبنایی برای احراز حسن نیت بیمه‌گذار دانست» (کاتوزیان، ۱۳۸۶، ج ۶: ۱۴۵).

بر اساس ماده ۹۹ قانون بیمه، «چنانچه بیمه‌گذار یا نماینده او به قصد تقلب مالی را اضافه بر قیمت عادلانه

یکی از نویسندگان (کاتوزیان، ۱۳۸۶، ج ۶: ۱۴۵)، حسن نیت در اجرای قرارداد را به «عمل به معروف» تعبیر کرده است که در برخی مواد قانون مدنی به آن اشاره شده است. در واقع حسن نیت و رفتار منصفانه را از آنچه عرف متعارف هر چیزی گفته تعبیر کرده است. مثلاً ماده ۲۲۵ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «متعارف بودن امری در عرف و عادت به طوری که عقد بدون تصریح هم منصرف آن باشد به منزله ذکر در عقد است». هم‌چنین ماده ۲۲۰ قانون مدنی بیان داشته است: «عقود نه فقط متعاملین را به اجرای چیزی که در آن تصریح شده است ملزم می‌نماید بلکه متعاملین به کلیه نتایجی هم که به موجب عرف و عادت یا به موجب قانون از عقد حاصل می‌شود ملزم می‌باشند». چنانچه ملاحظه می‌شود در این ماده علاوه بر قانون، قرارداد، عرف و عادات نیز از منابع تعهدات قراردادی به‌شمار رفته است که بیانگر حسن نیت و رفتار منصفانه است. اما باید گفت که عرف، مصادیق را مشخص می‌کند و از قواعد تکمیلی است درحالی که حسن نیت و رفتار منصفانه باید از قواعد آمره باشد که امکان تراضی خلاف آن و یا شرط حذف و تمدید آن پذیرفته نیست. قاعده استاپل از مواردی است که می‌توان حسن نیت و رفتار منصفانه را در آن دید. مصادیق متعددی از این قاعده در حقوق ایران وجود دارد؛ مثلاً در ماده ۱۲۷۷ قانون مدنی، منع انکار پس از اقرار و غیر قابل انکار بودن اسناد رسمی و اعتبار امر قضاوت شده، هر کدام می‌تواند مصداقی از قاعده مزبور باشد. این قاعده را نمی‌توان مختص حقوق کامن‌لا تلقی کرد. در مواردی از قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ از جمله مواد ۱۰ الی ۱۳ در خصوص دروغ گویی و قصد تقلب بیمه‌گذار و اعلام‌های نادرست به بیمه‌گر و ماده ۱۶ در مورد

شامل چک، سفته و برات، معرف طلبی به نفع دارنده‌ی آن‌ها در سررسید کوتاه‌مدت بوده و قابل معامله می‌باشند. اگر سند تجارتي در سررسید، کارسازی نگردد، دارنده آن پس از انجام تکالیف قانونی در مواعد مقرر می‌تواند به تمام مسئولان سند به نحو تضامن مراجعه کند؛ اما مسئولان مذکور همواره به پرداخت مبلغ مندرج در سند تن نمی‌دهند، بلکه گاهی در راستای رفع مسؤولیت از خود، به طرح ایراد در روابط مبنایی می‌پردازند. بر این اساس، به‌منظور تقویت اعتبار اسناد تجارتي و حفظ حقوق دارنده آن‌ها، قواعدی از جمله «اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات» شکل گرفته است. بر اساس اصل مذکور، مسئولان اسناد تجارتي نمی‌توانند روابط خصوصی خود با دارندگان پیشین سند را در حقوق دارنده کنونی آن دخالت دهند. اصل یادشده در کنوانسیون‌های بین‌المللی راجع به اسناد تجارتي پذیرفته شده است. اگرچه این اصل در قانون تجارتي ایران به‌صراحت نیامده است، اما به نظر می‌رسد که از ماده ۳۱۳ قانون تجارتي می‌توان اصل مزبور را برداشت نمود» (نیازی، ۱۳۹۸: ۳). اگر ثابت شود چک امانی است و دارنده کنونی انتقال به خود را بر مبنای روابط تجاری به اثبات نرساند، از مصادیق عدم احراز حسن نیت دارنده چک است. هم‌چنین رویه قضایی، پذیرش این اصل را در روابط ناشی از اسناد تجارتي تأیید کرده است. از شرایط اسناد به اصل مذکور، وجود حسن نیت دارنده سند تجارتي است. درواقع، اصل یادشده از دارنده‌ی با حسن نیت حمایت می‌کند. دادنامه شماره ۴۵۲-۹۳/۵/۲۰ شعبه ۸۷ دادگاه عمومی حقوقی تهران از جمله آرای موجود در این زمینه است.

صریح به‌عنوان یکی از اصول مهم حقوقی شناخته‌شده است و در روابط قراردادی ملزم به رعایت آن هستند و با وجود اصل آزادی قراردادهای، نمی‌توانند بر خلاف قاعده مزبور توافق کنند یا حتی موارد اعمال آن را محدود سازند» (ابراهیمی، ۱۳۸۸، ۶۱).

مطابق اصول حقوق قراردادهای اروپا، اجرای عادلانه مفاد قرارداد منوط به رعایت قاعده حسن نیت است. این قاعده به‌طور کلی باعث تکمیل اصل لزوم وفای به عهد می‌شود، که در اکثر کشورها به‌صراحت مقرر گردیده است و اصول حقوق قراردادهای اروپا نیز این اصل را در اجرای قرارداد مورد توجه قرار داده است. ماده ۲۰۱-۱ از اصول که تکلیف عمومی حسن نیت و معامله منصفانه را مقرر نموده، در تمامی مراحل یک قرارداد از جمله مرحله اجرا قابل اعمال است. لیکن، به برخی دیگر از مواد اصول که می‌توان از آن‌ها تکلیف حسن نیت را برداشت نمود اشاره می‌شود. ماده ۱۰۲، ۱۰۸ و ۱۱۱ در بردارنده اصل حسن نیت در مرحله اجرای قرارداد هستند.

در حقوق اتحادیه اروپا، حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادهای، با یک نگاه، دیده نمی‌شود. در برخی از کشورهای آن، که نظام حقوقی مدون دارند، رعایت این قاعده حقوقی و اخلاقی، به دلایل «ضرورت»، «مصلحت» و «عدالت»، مورد توجه قرار دارد؛ اما در برخی از کشورها، مانند انگلیس به دلایل اصل حاکمیت اراده و اصل آزادی قراردادی و اصل حتمیت و قطعیت قراردادهای، به آن بی‌توجه هستند. برخی حسن نیت و رفتار منصفانه را به‌عنوان یک «استاندارد» می‌دانند. مثلاً در حقوق آلمان در ماده ۲۴۲ قانون مدنی آن، حسن نیت حکمی برای اجرای

تشدید خطر و تغییر وضعیت موضوع بیمه، بر اساس رعایت حسن نیت و رفتار منصفانه به نظر می‌رسند. مواد قانونی زیادی در حقوق ایران وجود دارد که حاکی از رعایت حسن نیت و رفتار منصفانه است که همه، مورد توجه ضمنی قانون‌گذار بوده است اما صراحتی به آن‌ها دیده نمی‌شود و این نقیصه است که به نظر می‌رسد باید قانون‌گذار به آن اهتمام ورزیده و مورد توجه قرار بدهد. حسن نیت و رفتار منصفانه یک قاعده اخلاقی، فقهی و حقوقی است؛ مثلاً حدیث نبوی «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام» از قواعد مهم فقهی است که باید در حقوق به آن تصریح شود و حکومت قاعده حسن نیت و رفتار منصفانه در کلیه اعمال حقوقی به‌ویژه در قراردادهای به تصویب قانون‌گذار برسد. در برخی از کشورها که از حسن نیت و رفتار منصفانه به‌عنوان یک استاندارد، نام برده‌اند به نظر می‌رسد به این قاعده در قراردادهای حاکمیت بخشیده‌اند. توجه به این نکته دارای اهمیت است که مشاوره در رعایت قواعد حسن نیت و رفتار منصفانه به کمک مباحث فقهی و اخلاقی و اعمال آن در مسائل حقوقی از ضروریات قانون‌گذاری به نظر می‌رسد که باید مورد بررسی و اعمال قرار بگیرد.

۴.۵. در حقوق اتحادیه اروپایی

رعایت اصل حسن نیت و رفتار صادقانه در بسیاری از اسناد مهم بین‌المللی مانند کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا، اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی مؤسسه یکنواخت‌سازی حقوق خصوصی، و اصول حقوقی قراردادهای اروپایی و حقوق داخلی قریب به اتفاق کشورهای اروپایی از جمله؛ آلمان، سوئیس، ایتالیا و فرانسه (نیازی و دیگران، ۱۳۹۸، ۲)، «به‌طور

اساس حسن نیت و رفتار منصفانه رفتار کنند. در شق دوم بند ۱ ماده مزبور تصریح شده است که طرفین نمی‌توانند این تکلیف را حذف یا محدود کنند.

حسن نیت به‌عنوان یکی از اصول مهم حقوق، در حقوق داخلی و بین‌المللی کشورهای اروپایی وجود دارد؛ اما با اینکه ریشه این نظام‌های حقوقی، حقوق روم بوده است و منشأ واحد دارند، به‌صورت یکسان در اغلب آن کشورها بروز و ظهور ندارند. حسن نیت در نظام حقوق ایران که یک نظام برگرفته از حقوق فرانسه و فقه و حقوق اسلامی است، با اینکه مبنای حسن نیت در برخی اعمال حقوقی را می‌توان در فقه جست‌وجو کرد؛ اما اصطلاح حسن نیت و رفتار منصفانه در قانون ایران، تصریح مستقیمی به آن وجود ندارد. در اکثر کشورهای اروپایی، حسن نیت و رفتار منصفانه در قالب یکی از اصول کلی حقوق قراردادهای مورد شناسایی قرار گرفته است؛ اما در نظام حقوقی کامن‌لا از جمله انگلیس معتقدند که با توجه به اصل حاکمیت اراده و اصل آزادی قراردادی وجود تراضی است که طرفین از مفاد و شروط قراردادی دارند و دیگر محلی برای اعمال حسن نیت و رفتار منصفانه نمی‌بینند. مثلاً قاعده‌ای دارند به نام مشتری مراقب باش به این معنا که مشتری با انعقاد قرارداد، خودش مسئولیت انتخاب و خرید را قبول می‌کند و معتقدند که مشتری باید احتیاط لازم را در انتخاب و خرید بکند و خودش مسئول است. بنابراین، در حقوق این کشور چون حسن نیت و رفتار منصفانه را در تضاد با اصل حاکمیت اراده می‌دانند مورد پذیرش قرار نداده‌اند. اگرچه این به‌معنای رد کامل این اصول نیست؛ در برخی موارد دیده شده است با اعمال مواردی از قبیل منع فریب و نیرنگ و سوءاستفاده از

تعهد، ماده ۱۵۷ برای تفسیر قرارداد، ماده ۱۶۲ برای ارزیابی اجرای شرط قراردادی و ماده ۳۲ در جهت ادعای معافیت از اجرای قرارداد به‌کار رفته است که قانون‌گذار با بیان حسن نیت و رفتار منصفانه در این مواد، به قاضی آزادی عمل در صدور حکم داده است. در ماده ۲ قانون تعهدات سوئیس، ماده ۱۱۳۴ قانون مدنی فرانسه، حسن نیت و رفتار منصفانه آمده است و هم‌چنین در مواد ۱۳۳۶ و ۱۳۶۶ و ۱۳۷۵ قانون مدنی ایتالیا ضرورت رعایت حسن نیت و رفتار صادقانه دیده می‌شود. برخی از حسن نیت و رفتار منصفانه به‌عنوان یک اصل کلی یاد می‌کنند. در بعضی از نظام حقوقی اروپایی که حسن نیت را به‌عنوان یک استاندارد پذیرفته‌اند، به‌عنوان «پدر خوب خانواده» در حقوق قراردادهای می‌دانند؛ به این معنی است که در رابطه قراردادی باید به‌عنوان استاندارد رعایت شود. در قراردادهای باید این اصل، حاکمیت داشته باشد و باید آن را قاعده‌ای دانست که بر روی قواعد دیگر تأثیرگذار باشد. برخی حسن نیت را به‌عنوان یک «شرط کلی» می‌دانند و آن را به حقوق کشور آلمان نسبت داده‌اند (میشل، ۱۹۹۴، ۱۱۸). به نظر می‌رسد اصطلاح یک استاندارد با کاربرد واقعی حسن نیت و رفتار منصفانه نزدیک به‌واقع باشد تا شرط کلی. زیرا که شرط، تابع اراده طرفین در قرارداد است و می‌توانند آن را اعمال نکنند. بنابراین، به نظر می‌رسد، حسن نیت و رفتار منصفانه، قاعده حاکم بر تمامی روابط حقوقی برای استفاده قطعی از آن، به‌عنوان یک الزام حقوقی مورد پذیرش و به‌کار گرفته شود، مفید فایده خواهد بود.

ماده ۲۰۱ اصول حاکم بر حقوق قراردادهای اروپایی نیز به‌صراحت، طرفین را مکلف کرده است که بر

مدنی پرتقال، هم‌چنین در مادهٔ ۳۵۴ قانون تعهدات لهستان، اصطلاح «قواعد زندگی در جامعه» آورده شده است که برگرفته از قواعدی از جمله اخلاق حسنه، رفتار جوان‌مردانه، تکلیف به همکاری با حسن نیت است. مادهٔ ۱۱۳۴ قانون مدنی فرانسه، حسن نیت و رفتار منصفانه را به رسمیت شناخته است و رعایت آن را در تشکیل و اجرای قرارداد، ضروری دانسته است. حقوق این کشور، حسن نیت را در مرحلهٔ تفسیر نیز پذیرفته است و محاکم آن، آشکارا از اصل حسن نیت و رفتار صادقانه برای تعیین تعهدات طرفین استفاده کرده‌اند (فلمگاس، ۲۰۰۱، ۱۱). در قوانین حقوق اتحادیهٔ اروپا حسن نیت در کارها، دربارهٔ احزاب قراردادی به کار گرفته می‌شود و در قانون مشترک آن‌ها در مواردی خاص از قراردادهای اشتغال یا بیمه، عمل کردن بر اساس حسن نیت را به رسمیت شناخته است؛ در حالی که قانون انگلستان خود را متعهد به هیچ‌گونه اصلی مرتبط با حسن نیت نکرده است و دادگاه‌های این کشور آن را به رسمیت نشناخته‌اند؛ ولی برای مشکلات مرتبط با عدم رعایت این اصل، راه‌حل‌های جزئی دارند و «صداقت» و «وفاداری» طرفین در قرارداد، توسط قاضی در زمان رسیدگی، مورد توجه قرار می‌گیرد.

«در حقوق برخی از کشورها مانند آلمان و سوئیس، مطالبهٔ حق را در شرایطی که تعادل دو عوض به هم خورده است را رفتاری برخلاف حسن نیت دانسته‌اند و آن را چهره‌ای از سوءاستفاده از حقوق می‌دانند» (آنجل، ۱۹۷۳، ۵۳۲-۵۲۹). بندهای ۱ و ۲ مادهٔ ۲ قانون مدنی سوئیس مقرر می‌دارد: «هر شخص در اعمال حقوق خود و اجرای وظایفش باید

حق، از حسن نیت و رفتار منصفانه حمایت می‌کنند. اکثر حقوق‌دانان انگلیسی معتقدند که در بسیاری موارد در حقوق انگلیس می‌توان راه‌حلهایی را جایگزین حسن نیت و رفتار منصفانه کرد بدون آنکه به آن استناد کرد. مثلاً شخصی که عیوب خطرناک کالا را به خریدار اعلام نمی‌کند بر مبنای مسئولیت مدنی مسئول خسارت وارده است که باید به خریدار بپردازد؛ چون مقصر است. در اینجا معتقدند که حسن نیت هیچ تأثیری در توجیه مسئولیت او ندارد. و یا اینکه اگر بر اثر اظهارات نادرست، طرف مقابل اقدام به انعقاد قرارداد کند، طرف مقابل می‌تواند قرارداد را فسخ کند. در این مورد هم معتقدند که حسن نیت تأثیری نمی‌تواند داشته باشد. اگرچه برخی حقوق‌دانان انگلیسی و رویهٔ قضائی این کشور اصل حسن نیت و رفتار منصفانه را شناسایی نکرده‌اند و با آن مخالف هستند و استدلال دیگری که در رد این اصل می‌آورند این است که معتقدند: لازم‌الاجرا بودن قراردادهای مانع از این می‌شود که یکی از متعاقدين به بهانهٔ عدم رعایت حسن نیت طرف مقابل، در پی نقض عهد برآید (لرد استین، ۱۹۹۷، ۴۳۳). اما بعضی از حقوق‌دانان این کشور به صراحت اصل حسن نیت را پذیرفته‌اند؛ مثلاً قاعدهٔ «انصاف» و «پاک عمل کردن» و «معاملهٔ جوان‌مردانه» را از حسن نیت و رفتار منصفانه گرفته‌اند. در قوانین غالب کشورهای اتحادیهٔ اروپا، اصل حسن نیت و رفتار صادقانه در قراردادهای به صراحت وارد شده است. در مواد ۱۵۷ و ۲۴۲ قانون مدنی آلمان، تفسیر عقد مطابق با حسن نیت پیش‌بینی شده است. هم‌چنین بند ۳ مادهٔ ۱۱۳۴ قانون مدنی فرانسه، بند ۱ مادهٔ ۲ قانون مدنی سوئیس، بند ۳ مادهٔ ۱۱۳۴ قانون مدنی بلژیک، بند ۲ مادهٔ ۷۶۲ و بند ۱ مادهٔ ۴۳۷ قانون

در اسناد حقوق اتحادیه اروپا، بدون ارائه تعریفی مشخص از حسن نیت، رعایت این اصل را در قرارداد الزامی دانسته است و عنوان داشته است که طرفین قرارداد نمی‌توانند وجود این اصل را نادیده بگیرند که در قوانین ایران نه‌تنها تعریفی از حسن نیت ارائه نشده است، بلکه چنین ماده‌ای مقرر نشده است. با این حال در حقوق ایران، حسن نیت و رفتار منصفانه در قالب یک قاعده کلی که افراد را به معامله منصفانه در انعقاد قرارداد و سایر مراحل آن ملزم کند، وجود ندارد. با وجود این، رد پای پذیرش اصل مزبور را می‌توان در مراحل مختلف قرارداد خصوصاً در مرحله انعقاد دید. با توجه به ادبیات حقوقی و بررسی عنوان‌های مترادف یا متضاد یا اصطلاح‌های مزبور در قراردادها و همچنین برخی سر فصل‌های منابع مزبور، به‌ویژه منابع مرتبط با عقد بیع چنین استنباط می‌شود که نظام حقوقی ایران حسن نیت و رفتار منصفانه را عنوان‌های ذهنی و انتزاعی دانسته است. همچنان که این دیدگاه وجود دارد، مفهوم حسن نیت، مفهومی غیر صریح و مبهم است که محدود ساختن اجرای قراردادها با آن مشکل به نظر می‌رسد. با این حال، به پشتوانه وجود ریشه‌های فقهی و مبانی اخلاقی، عقلی و عرفی در این اصل و تأثیراتی که این منابع در روابط حقوقی و حقوق اشخاص دارند، به نظر می‌رسد قانون‌گذار به کلیت این موضوع بی‌اعتنا نبوده است و آن را در روح قوانین و مقررات ملحوظ دانسته است؛ هرچند به‌صراحت از این عنوان، نامی نبرده است. با مطالعه متون فقهی و آیات قرآنی در می‌یابیم که واژه حسن نیت به‌صراحت در قرآن کریم نیامده است؛ ولی از برخی مفاهیم و گزاره‌های قرآنی می‌توان به شناسایی اصل حسن نیت اذعان کرد. هم-چنین، در متون فقهی مباحثی چون انواع عقد بیع،

مطابق با حسن نیت عمل کند». ماده ۲۴۲ قانون مدنی آلمان نیز الزام به رعایت حسن نیت را مستند اصلی می‌داند. در ماده ۷ قانون مدنی اسپانیا، اصل حسن نیت و رفتار منصفانه پیش‌بینی و مقرر شده است. حقوق انگلیس قاعده انصاف را مبتنی بر حسن نیت می‌داند که از حقوق رم گرفته‌اند. در حقوق کشورهای نظیر آلمان، یونان، هلند، به‌شرط «حسن نیت» در قراردادهای متوسل می‌شوند. (انصاری، ۲۷۶، ۱۳۸۴). هم‌چنین در ماده ۲۸۱ قانون مدنی کشور یونان مزبور، حسن نیت به‌صورت سلبی مورد حکم قرار گرفته است و مقرر می‌دارد: امری که از چارچوب حسن نیت یا از هدف حق تجاوز می‌کند سوءاستفاده از حق محسوب می‌شود. ماده ۳۳۴ قانون مدنی پرتغال اشعار می‌دارد: هرگاه دارنده حق از چارچوب تعیین‌شده به‌خصوص چارچوبی که به‌وسیله حسن نیت تعیین شده است تجاوز کند، اجرای او غیر قانونی است. ماده ۲ قانون مدنی سوئیس حسن نیت را به‌صورت ایجابی پیش‌بینی کرده است و مقرر می‌دارد: هرکس ملزم است حقوق و تعهداتش را بر اساس حسن نیت اجرا نماید (کربونیر، ۱۹۸۲، ۱۸۳). ماده ۲۴۲ قانون مدنی آلمان اشعار می‌دارد: متعهد می‌بایست روشی که متناسب با حسن نیت است اعمال کند و مدیون وظیفه دارد تعهداتش را همان‌گونه که حسن نیت اقتضا دارد با توجه به عرف انجام دهد. بند ۳ ماده ۱۱۳۴ قانون مدنی فرانسه مقرر می‌دارد: توافق‌ها باید با حسن نیت اجرا شوند.

۶. نتیجه‌گیری

تکالیف بایع، بیع مال غصبی، عقد وکالت، ممنوع و حرام بودن اعمالی همانند تدلیس، تطفیف، غش، نجش، تغیر از شناسایی اصل حسن نیت در فقه حکایت دارد.

۷. سهم نویسندگان

همه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

این مقاله برگرفته از رساله دکتری است.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

فارسی

- کاتوزیان، ناصر، عباسزاده، محمدهادی، «حسن نیت در حقوق ایران»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۳، شماره ۳، ۱۳۹۲.
- کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادها، جلد ۹، چاپ اول، تهران، انتشارات به‌نشر، ۱۳۸۶.
- کریمی، محمد؛ کاشانی، جواد؛ عرب‌احمدی، مجیدرضا، «تحلیلی بر نقش حسن نیت در جلوگیری از رفتار فرصت‌طلبانه در حقوق قراردادها»، مجله دانش حقوق مدنی، شماره ۲، پائیز و زمستان ۱۴۰۰.
- نیازی، عباس؛ کمرخانی، ایام؛ اسدزاده بنایی، حسین، «بررسی وجود اصل حسن نیت در حقوق ایران با نگاه تطبیقی»، فصلنامه قضاوت، شماره هشتادویکم، ۱۳۹۸.

عربی

- حر عاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه، جلد دوازدهم، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۷.
- طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، جلد سوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷.
- طبرسی، فضل‌بن حسن، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، جلد هفتم، تهران، انتشارات ناصرخسرو، ۱۳۷۲.
- فراهیدی، خلیل‌بن احمد، کتاب‌العین، جلد هفتم، قم، نشر هجرت، ۱۴۱۰.
- کلینی، ابو جعفر، محمدبن یعقوب، الکافی، جلد هفتم، تهران، دار‌الکتب‌الإسلامیه، ۱۴۰۷.

- ابراهیمی، یحیی، «مطالعه تطبیقی مفهوم و آثار حسن نیت در انعقاد، تفسیر و اجرای قرارداد»، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره چهل و یکم، ۱۳۸۸.
- امینی، منصور؛ ابراهیمی، یحیی، «حسن نیت در قراردادها: از نظریه تا عمل؛ نگاهی به موضوع در نظام حقوقی کامن‌لا»، مجله مطالعات حقوق تطبیقی، شماره ۲، پائیز و زمستان ۱۳۹۰.
- انصاری، علی، «حسن نیت در قراردادها در حقوق ایران و فرانسه»، رساله دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۴.
- بیانکا، چزاره ماسیمو؛ بونل، مایکل جواکیم، تفسیری بر حقوق بیع بین‌المللی، جلد اول، چاپ اول، تهران، نشر کتاب‌خانه گنج دانش، ۱۳۷۴.
- سیمائی صراف، حسین، «بررسی تطبیقی حسن نیت در فقه، حقوق خارجی و اسناد بین‌المللی»، آموزه‌های فقه مدنی، پژوهش‌ها، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۰، پائیز و زمستان ۱۳۹۳.
- صفائی، سیدحسین، دوره مقدماتی حقوق مدنی، ج ۲، چ ۴، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۵.
- علیزاده، مهدی، «مبانی اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها»، الهیات و حقوق، شماره ۱۵ و ۱۶، بهار و تابستان ۱۳۸۴.
- علیزاده، مهدی، «مبانی اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها»، مجله الهیات و حقوق، شماره ۱۵ و ۱۶، بهار و تابستان ۱۳۸۴.

Contracts for the International Sale of Goods, 18 Journals of Law and Commerce, 1999, p; 334.

- Schlechtriem, Peter, Commentary on the un Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Clarendon Press, Oxford, 1998, pp; 59-68.

- Tetley, William, Good Faith in Contract: Particularly in the Contracts of Arbitration and Chartering, Mc Gill University, 2004, p:7.

- Voy. Fr. Tkint "Negosiation et Conclusion du Contrat ", Les Obligations Contractuelles, Conference du Jeune Bruxelles, 1984 n., 13 p.15.

- نائینی، محمدحسین، منیه الطالب (تقریرات توسط شیخ موسی خوانساری)، جلد سوم، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۸.

- نجفی، محمدحسن، جواهرالکلام فی شرح شرائع الإسلام، جلد بیستوسوم، تهران، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۴.

لاتین

- Angel, Pierre, Traite des Obligations en droit Suisse, Neuchatel, 1973, pp; 529 - 532.

- CARBONNIER, Droit Civil, T. 4, Les Obligations, 11e éd. Paris, 1982, pp; 74-78.

- Felemegas, John, Guide to Article 7: Comparison with Principle of European Contract Law (PECL), October 2001, P; 11.

- Lord Steyn, Contract Law, Quarterly, 1997, p; 433.

- Mack, William, LL, D. and Donald J. Kister. LL, D, " Corpus Juris Secundum ", Complete Restatement of the Entire of American Law, volum x1 (U.S.A) ,1938, p; 385.

- Michel, Vivant, L'informatique Dans la Theorie Generate du Contrat, 1994, p;118

- O'Connor, J.F., Good Faith in English Law, Dartmouth Publishing Company Limited, 1990, p; 102.

- Paul J. Powers, Difining the Undefinable: Good Faith and the United Nations Convention on